

Napoleon, naast zijn minister van Buitenlandse Zaken Talleyrand gezeten op een adelaar, stuurt zijn broer Lodewijk Napoleon (een gekroonde ooievaar) als koning naar Holland. Onderin zien we vier dankbare Nederlanders die de nieuwe koning hun republiek aanbieden. De boomstam waarop ze zitten heeft het profiel van de in 1806 overleden voormalige stadhouder Willem V (Britse spotprent, Rijksmuseum Amsterdam).

Agree to the request. I proclaim Prince Louis King of Holland Your Prince! reign over this People

We present ourselves before the throne of your Majesty. We pray that you will grant us as the Supreme Chief of our Republic Prince Louis

Hoe Napoleon voortleeft

Napoleon leeft! Talloze boeken, films en tentoonstellingen zijn over hem gemaakt. Overal ter wereld zijn Napoleongenootschappen en verzamelaars bereid hoge bedragen neer te tellen voor memorabilia. Om de Franse keizer hangt nog altijd een zweem van magie. Vanwaar die aanhoudende belangstelling? Napoleon was onbetwist een militair genie en dat is fascinerend. **Lotte Jensen** bespreekt een andere kant: de diepe sporen die zijn regime heeft achtergelaten in de Nederlandse samenleving.

Koning Lodewijk Napoleon in 1809 (door Charles Howard Hodges). Zeer tastbaar is de erfenis van de napoleontische tijd op het gebied van kunst en wetenschappen. Lodewijk Napoleon nam het initiatief tot instellingen die de basis vormden voor bijvoorbeeld de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, de Koninklijke Bibliotheek en het Rijksmuseum.

Inzet: toilettafel in empirestijl, in Amsterdam in opdracht gemaakt voor de slaapkamer in het Paleis op de Dam van de zoon van koning Lodewijk Napoleon (Rijksmuseum Amsterdam).

Vanaf het moment dat Napoleon in 1799 in Frankrijk de macht greep, stelde hij alles in het werk om zijn imperium te vergroten. Een lange periode van oorlogen en veroveringen volgde. Om zijn snelgroeiende rijk ook tot een krachtige politieke en culturele eenheidsstaat te smeden centraliseerde hij de rechtspraak. Verder tuigde hij een politie- en ambtenarenapparaat op dat overal lokale vertakkingen kende. Via een systeem van censuur moesten kritische stemmen in de kiem gesmoord worden. Napoleon, die zichzelf in 1804 tot keizer kroonde, probeerde greep te houden op de door hem veroverde gebieden door er familieleden op de troon te planten. Zijn broer Jérôme werd bijvoorbeeld koning van Westfalen en Joseph werd koning van Napels en Spanje. Lodewijk Napoleon kreeg in juni 1806 het Koninkrijk Holland toebedeeld, dat in naam onafhankelijk bleef. Zo bouwde Napoleon een eigen dynastie op, maar hij hield de touwtjes stevig in handen. Toen hij niet meer tevreden was over zijn broer in het Paleis op de Dam, lijfde hij Nederland in 1810 eenvoudigweg in bij zijn keizerrijk. Tot eind november 1813 was zijn wil wet.

Wie de napoleontische erfenis in Nederland wil bekijken, moet die getrapte machtsstructuur er steeds bij betrekken. Lodewijk Napoleon was een marionet van zijn broer, die steeds dwingender oplegde welke maatregelen de Hollandse koning moest doorvoeren. Toch gaf Lodewijk vaak wel een eigen, op de Nederlandse situatie toegespitste draai aan het beleid, en dat maakt de napoleontische erfenis alleen maar complexer.

'Wat eeuwig zal voortbestaan, is mijn Code civil'

Napoleon beschouwde de unificatie van het recht als het fundament en bindmiddel van zijn rijk. De *Code Napoléon* omvat alle door hem ingevoerde wetboeken, maar meestal gebruiken we die term voor de *Code civil des Français*, die in 1804 in Frankrijk van kracht werd. Deze omvatte onder meer de invoering van de Burgerlijke Stand, de registratie van geboorte-, huwelijks- en overlijdensgegevens, waardoor de rekrutering voor het leger veel efficiënter kon verlopen en belastingen beter konden worden geïnd. Hoe belangrijk hij het burgerlijk wetboek vond, blijkt wel uit zijn memoires, die hij na zijn laatste nederlaag schreef in gevangenschap op Sint-Helena: 'Mijn echte roem komt niet van het feit dat ik veertig veldslagen heb gewonnen. Waterloo zal de herinnering van zovele overwinningen uitwissen. Wat door niets zal worden uitgewist, wat eeuwig zal voortbestaan, is mijn Code civil' (vert. B.J. van Spaendonck).

Napoleon wilde dit wetboek in 1806 dan ook in het Koninkrijk Holland invoeren, maar zijn broer Lodewijk maakte bezwaar. Hij stond erop een aangepaste versie in te voeren, die bovendien in het Nederlands was opgesteld. De keizer reageerde furieus, maar Lodewijk volhardde. En zo verscheen in 1809 het *Wetboek Napoleon, ingerigt voor het Koninkrijk Holland*, een op de Nederlandse situatie toegesneden variant die de Franse *Code civil* maar ten dele volgde.

Toen Napoleon zijn broer in juli 1810 wegstuurde en het land bij zijn keizerrijk inlijfde, was er echter geen beletsel meer voor de invoering van het Franse recht. Dit gebeurde per 1 januari 1811, inclusief de *Code civil* en de *Code pénal* (wetboek van strafrecht), waarmee ook de Burgerlijke Stand hier overal gangbaar werd. In Zeeuws-Vlaanderen, dat al in 1795 geannexeerd was, was men er al veel eerder mee begonnen.

Het is overigens een hardnekkige mythe dat we het bestaan van achternamen aan

Napoleon te danken hebben. De meeste inwoners van Nederland hadden al een familienaam. Die was vaak gebaseerd op het patroniemensysteem, waarbij de familienaam van de naam van de vader (Pieterszoon, Janszoon) was afgeleid. Ook kwamen beroepsmatige familienamen vaak voor (Visser, Bakker, Smid). Wat we wel aan Napoleon te danken hebben, is het feit dat er een verplicht registratiesysteem kwam. Dit verliep via de gemeenten en bestaat tot op de dag van vandaag. In 1838 kreeg Nederland weliswaar een eigen wetboek en in 1992 een nieuw burgerlijk wetboek, maar in de indeling en bepalingen is de moderniserende invloed uit Napoleons tijd nog altijd duidelijk zichtbaar. Ook het principe van

Eigengereide broer

Koning Lodewijk Napoleon voerde doorgaans de bevelen van zijn broer de keizer uit maar verdedigde ook de Nederlandse belangen binnen het rijksverband. Zo weigerde hij de draconische dienstplicht in te voeren (die was ook zeer impopulair) en legde hij het verzoek om slechts een derde van de staatsschuld af te lossen naast zich neer. Dat zou de Nederlandse economie te veel verzwakken. Om dezelfde reden bestrafte hij smokkelaars nauwelijks die het continentaal stelsel, het totale verbod op handel met de Britten, ontboden. Uiteindelijk leidde zijn eigengereide opstelling tot zoveel frictie dat hij op 1 juli 1810 aftrad. Een ruime week later werd het Koninkrijk Holland ingelijfd bij het Franse keizerrijk.

cassatierechtspraak, waarbij het hoogste rechtscollege toetst of het recht juist is toegepast, staat nog altijd. Hierdoor zijn rechters verplicht hun uitspraken te motiveren, zodat deze in beroep en in cassatie te controleren zijn. Het is een Franse erfenis waar Nederlandse burgers tot op de dag van vandaag van profiteren.

Grandeur

Als Napoleon iets goed begrepen had, dan was het wel dat een staatsman grandeur en macht moest uitstralen. Zo maakte hij in 1804 van zijn kroning in de Notre-Dame van Parijs een heus mediaspektakel. Hoe pompeus het eraan toeging, zien we op het beroemde schilderij in het Louvre van Jacques Louis David, waarop Napoleon, uitgedost als Romeinse keizer met lauwerkrans, eigenhandig zijn vrouw Joséphine de Beauharnais kroont (zie boven).

Om zijn status en macht tot uitdrukking te brengen liet Napoleon zich omringen door meubels en objecten in de nieuwe empirestijl, zo genoemd naar het rijk dat hij bestierde. Via prenten en afbeeldingen verspreidde deze trend zich naar andere gebieden in zijn rijk, en met Lodewijk Napoleon als doorgeefluik deed de empirestijl ook haar intrede in Nederland. De koning importeerde meubilair uit Parijs voor de herinrichting van zijn residenties het Paleis op de Dam en Paleis Het Loo. Grote kroonluchters, meubels van mahoniehout met vergulde ornamenten en fraai gedecoreerde vazen gaven de vertrekken vorstelijke allure. Lodewijks buitenverblijf in Haarlem (nu het Provinciehuis van Noord-Holland) en het interieur van de Waalse Kerk in Den Haag kregen ook een fraaie inrichting. Toen hij in 1810 moest aftreden, liet hij de door

hem gebruikte residenties met complete inrichting achter. Koning Willem I nam na de bevrijding van de Fransen vervolgens de paleizen inclusief meubilair over. Hij liet alleen de symbolen die aan Lodewijk Napoleon herinnerden, verwijderen. In de entourage van de Oranjes zien we nog het materieel overblijfsel van het napoleontische bewind.

Een ander type machtsvertoon dat Lodewijk Napoleon van zijn broer overnam, was dat hij opnieuw zijn eigen portret op munten liet afbeelden – deze oude gewoonte was hier tijdens de Tachtigjarige Oorlog in onbruik geraakt. Er kwam bovendien een betaalsysteem dat voor het hele land geldig was en hij voerde een decimaal geldstelsel in. Dit is evenmin teruggedraaid na de val van Napoleon.

'Verzekeren tegen de woede der zee'

Misschien is het verrassend dat een belangrijke erfenis van de napoleontische tijd betrekking heeft op een terrein dat we als typisch Nederlands beschouwen: het waterbeheer. Dit was tot begin 19de eeuw versnipperd over provincies, waterschappen en lokale besturen. Sinds 1798

bestond weliswaar het landelijke Bureau voor den Waterstaat (de voorloper van Rijkswaterstaat), maar dat voerde geen krachtige regie.

Lodewijk Napoleon bracht hier direct verandering in. Goed dijk- en waterbeheer beschouwde hij als een van de sleutelopdrachten van zijn regering, zo blijkt uit zijn memoires die onder de titel *Geschiedkundige gedenkstukken en aanmerkingen over het bestuur van Holland* in 1820 in het Nederlands verschenen: 'Het is allernoodzakelijkst, om het land, zooveel als de menselijke voorzigtigheid vermag, te verzekeren tegen de woede der zee en bovenal tegen de gevaren waarmede de rivieren het bedreigen en te dezen aanzien een algemeen stelsel aan te nemen.'

De koning legde her en der in het land werkbezoeken af en greep in als hij problemen constateerde. Zo gaf hij opdracht tot het herstellen van de Zuidpolderdijk in Noord-Holland, toen hij deze inspecteerde. Hij stelde daarvoor direct overheids-geld ter beschikking. Ook toonde hij zich zeer begaan met de Nederlandse bevolking in tijden van rampspoed. Toen in 1808 grote delen van Zeeland overstromden en in 1809 het rivierengebied, schonk

hij grote bedragen aan het opgerichte noodfonds en ging hij op bezoek bij de slachtoffers. Als een heuse mediastrateeg verzekerde de koning zich van een gunstige pers door zijn goede daden te laten optekenen in het *Geschiedkundig verslag der dijkbreuken en overstromingen* (1809). Er verschenen ook prenten en gelegenhedsgedichten die zijn voortvarende en empathische optreden bejubelden. Het belang van positieve media-aandacht had hij afgekeken van Napoleon, hoewel de keizer zich steeds meer ergerde aan het inlevingsvermogen van zijn broer en hem uiteindelijk weghaalde. Lodewijk Napoleon had intussen wel een nieuw type vorst geschapen: de 'vader' die bij nationale beproevingen als bindmiddel fungeert. Nederlandse vorsten en vorstinnen deden hem dat na. Een van de vele voorbeelden is koningin Juliana die zich met kaplaarzen aan en fotografen in haar kielzog meldde na de watersnoodramp van 1953. We staan er zelden meer bij stil, maar ook dit is een napoleontische erfenis.

Links: Lodewijk Napoleon op de Dalemse dijk in de door overstromingen getroffen Betuwe, januari 1809. Latere vorsten kopieerden zijn optreden, onder wie Willem I die de ruïne van het Oost-Indisch Zeemagazijn bezocht in 1822 (onder) en Juliana (boven) die op inspectietocht ging na de Watersnoodramp van 1953 (Nationaal Archief).

Lotte Jensen is hoogleraar Nederlandse literatuur- en cultuurgeschiedenis aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Ze publiceerde onder meer *Verzet tegen Napoleon* (2013) en is redacteur van *Napoleons nalatenschap. Sporen in de Nederlandse samenleving* (De Bezige Bij, 2020). Hierin staan bijdragen van zestien auteurs over onder andere het Napoleonbeeld in de 19de eeuw, het keizerlijk bezoek aan Nederland in 1811, het continentaal stelsel, Napoleons invloed op het Nederlandse recht en op het water- en dijkbeheer, de Grande Armée en hoe Europese landen na 1815 de nationale veiligheid wilden bewaren.